

Gayr-i Müslim Bir İslâm Hukukçusu Olan Sava Paşa ve Usul Anlayışı “İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd” Adlı Eserinin Tahlili | Hilâl Demir

İDE AKADEMİ DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

GİRİŞ

İslam düşüncesi, iki disipline dayanır: Usulu'd-din (dinin temelleri, akaid ve kelam) ile usulu'l-fıkh . Usul-i fıkıh alanındaki ilk girişim Şafii mezhebinin kurucusu İmam Şafii' ye (767–819) aittir. Şafii'nin usul-i fıkıh hakkında ilk denemesi sayılan er-Risale adlı eseridir.

XI. Asırda gelen Gazali ise usul-i fıkıh metodolojik olarak temele oturtmuştur. M akasidu's-şeri'a denen İslam hukuk felsefesini formüle etmiştir. Hukuk felsefesini veren el-Mustasfa adlı eseriyle bu alana da damgasını vurmuştur.

İbni Teymiye de el-Musvedde eseriyle yeni bir usul denemişti.

Maliki fıkıhçı Ebu İshak İbrahim Şatibi (o.1388) el-Muvafakat da metodik ve felsefi boyutlarını birleştirdiği fıkıh usulunu bir tur İslami ilimler metodolojisine dönüştürmüştü.

Hindistanlı Şah Veliyullah Dihlevi (1699–1783) (1992) ise Huccetullahi'l-Baliğa adlı eseriyle bu alanın en büyük yazarı kabul edilmiş, ondan sonra hikmet-i teşriye veya mekasid-ı şeri'a adını alan İslam hukuk felsefesi, metodolojik usulden ayrılarak bağımsız bir gelişme göstermiştir.

Nablusi'ye ait Esraru's-Şeri'a (Şeri'atın Sırları) fıkıh usulünün alt-dalı hikmet-i teşriye (şeriatın felsefesi) açısından İslami dünya görüşünü işlemiştir.

Suavi, İbni Nuceym'in el-Eşbah ve'n-Nezair adlı fıkıh eserinin Mecelle 'nin de başına aldığı 99 evrensel kaidesini Osmanlıcaya tercüme etmiş ve 1868'de Londra'da Muhbir matbaasında basılan eserin ` Arabi İbare Usulu'l-Fıkh Tercumesi Türkçe başlığının altına İngilizce The Principles of Jurisprudence başlığını koymuştur.

Eserin entelektüel değeri kuşkusuz tartışma götürmemektedir. Batıya hukuku armağan eden nasıl Roma ise 19. Yy da batıya İslam hukukunun Roma hukukundan farklı kaynak ve hükümlerini ispatlamak ve bilimsel verilerle de geniş bir kitleye ulaşmaya çalışmıştır. Geniş bir kümeye ulaşmak isteyen paşa 3 yıl İslam hukuku çalışarak İslam hukuk nazariyesini öğrenmiştir. Paşa batıya fıkıhın teori ve pratiğinin yeni bir tarzda sunulması girişimde bulunmak istemiş ancak bu kanun ve hükümleri İslam hukuk nazariyesi penceresinden elde edince teorik akıl ile yetkin bir şekilde tahsil ederek tasarrufta bulunmuştur.

HAYATI

Gerek İslam tarihinde, gerekse modern dönemde oryantalistler gibi İslam kültürüne ciddi katkılar yapan birçok gayrimüslim bilgin çıkmışsa da, böylesine empatik bir şekilde İslami dünya görüşünün dayandığı bir disiplini modern çağa tercüme edebilen Sava Paşa gibi bir figür bildiğimiz kadarıyla çıkmamıştır. Sava Paşa da gerek İslam, gerekse de Hristiyan hâkimiyeti altında yaşayan milli ve zimmi , müslim ve gayrimüslim tebaayı birbirine bağlayacak bir tabii hukuk teorisi olarak fıkıh usulünü yeniden sunmuştur.

Paşanın hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. İslam Hukuku Nazariyatı adlı kitabını Türkçe' ye çeviren Baha Arıkan' ın, çevirisinin girişinde yazdığı “mütercimin ifadesi” isimli mukaddimesinden bilgi almaktayız.

Sava Paşa doktor olan Sava Efendinin oğlu olup doğum tarihi ve kamu sektörüne nasıl ve hangi tarihte başladığı bilinmemektedir. İsmi 1870 tarihli devlet salnamesinde geçmiş, Girit (İsfakya) mutasarrıfı olarak

kayıtlarda yer almıştır. Rumeli Beylerbeyi olarak rütbelendirildiği düşünülünce 1870 öncesi devlet hizmetine girmiş olduğu düşünülmektedir.

1875-1878 salnamelerde ise Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) Müdürü olarak ismi geçer. 1878 tarihinde kendisine Vezaret rütbesi verilmiş. 1878 Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı), 1879 Cezayir-i Bahri Sefid Valisi, 1880 Hariciye Müsteşarı, aynı yıl Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı), 1885 Nafia komisyonu üyesi, 1887 Girit valiliği görevlerinde bulunmuştur. 1889-1900 senelerine ait salnamelerde ise Sava Paşa'nın adına "Girit Valiliğinden munfasıl" kaydı görülmektedir. 1901 salnamesinde ise ismi geçmemiştir. Mütercim Baha Arkan, Sava Paşa'nın adının söz konusu devlet salnamesinde geçmemesinden hareketle, onun 1901 yılında Paris'te vefat ettiğini ileri sürmüştür. [1]

Türk kültür ve edebiyat tarihçisi İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in derlediği bilgilere göre Sava Paşa eğitime Mekteb-i Tıbbiye'de başlamıştır. Ancak, onun bu okulu bitirdiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hayatı boyunca hiç evlenmeyen Sava Paşa, Rıza Paşa'nın Adıye Nazırlığı sırasında kiliselerle ilgili bir konuda güvenmiş ve Osmanlı ülkesini terk ederek Fransa'ya göçmüştür. Paris yakınlarında bulunan Neuilly'e yerleşen Sava Paşa, İstanbul'daki şahsi kütüphanesini de Fransa'ya götürmüş ve ölümünden sonra bu kütüphane bir Fransız'a kalmıştır.

Sava Paşa İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd adlı eserinde İslam hukukuyla ilgili hocaları ve okuduğu eserler hakkında bilgi verirken, İbrahim el-Halebi'nin (Ö. 956/1549) Mülteka'l-ebhur ve Molla Bûsrev'in (ö. 885/1480) Dürer'ini okuduğunu anlatmaktadır. Kütahyah Nuri Efendi'den üç yıl süreyle Miratü'l-usul'ü okuyup istenoğrafi ile Türkçe olarak yazdığını, yine aynı hocanın hukuk nazariyatıyla ilgili matbu olmayan muhtasar eserini bizzat hocasından imla ettiğini [2] söylemektedir.

ESERLERİ

1. Etude sur la Theorie du Droit Musulman, I-II, (Paris 1892, 1902, Marchal et Billard Editeurs). Bu eser, Baha Arkan tarafından İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd 1-11 adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilmiştir. (Ankara 1955, Yeni Matbaa)

2 . Le Droit Musulman Explique (Paris 1896, Marchal et Billard Editeurs). Bu eser M. Ignace Goldziher'in İslam hukukuyla ilgili bir makalesine cevap olarak yazılmıştır (söz konusu makale için bk. Le Byzantinische Zeitschrift, II/2, s. 317-325, 1893). Sava Paşa, İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd adlı eserinin ikinci cildinin önsözünde, bu kitabından bahsetmekte ve burada, gücünün yettiği kadar İslam hukukunu doğru-dürüst bir şekilde aksettirmeye çalıştığını belirtmektedir.

3 . Le Tribunal Musulman (Paris 1902, XII+ iso sayfa, Marchal et Billard Editeurs). İslam yargı teşkilatıyla ilgili bir eserdir.

İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd

(Etude sur la Theorie du Droit Musulman)

Usul-i fıkıh alanında bilhassa Avrupa kamuoyuna hitap edecek bir eser vermeye niyetlenen Sava Paşa, önceleri kendisini bu alana hakim zannederken hocası Kütahyalı Nuri Efendi ile karşılaştıktan sonra eksikliğini anladığını belirtir. O, hocasının nezareti altında Molla Hüsrev'in Mir'atu'l-Usul kitabını üç sene çalıştıktan sonra bu alanda söz söyleyebilecek duruma gelmiştir.

Paşa, fıkıh usûlü disiplinini ele alan kitabını önce "hukukun temeli veya kaynağı" daha sonra da "hukuk felsefesi" olarak adlandırmayı düşünse de bundan vazgeçmiştir; çünkü bunların ikisi de Arapça usul kavramının sadece bir boyutunu anlatır. Fıkıh usûlü, önce hukukun kaynaklarının içerdiği şer'î delilleri, sonra da bu kaynaklardan hüküm çıkarma metodunu konu alır, kısaca, yasamanın hem tekniğini hem felsefesini kapsar. Orijinal anlama uygun düştüğünden kitabın başlığı için teori kavramını seçerek furu- fıkha , hukuk pratiği , usul-i fıkha da hukuk teorisi karşılığını verir. Modern dünyada Sava Paşa' nın eseri, hem geleneksel hem

modern kabul edilir. Eser, Osmanlı ve Hanefi perspektifinden yazıldığı için özünde tamamıyla gelenekseldi. Ancak apolojetik bir maksatla ve Fransızca ve nispeten modern bir metot ve üslupla yazıldığı için modernidir.

Eser iki cilt olup, birinci cildi iki fasıldan meydana gelmiştir. Birinci ciltte İslâm hukuk tarihinden ve İslâm hukuku içeriğinden bahsedilmektedir. İkinci cilt ise usûl-i fıkıh ve fıkıhın şer-i delilleri ele alınmıştır. Kitap-sünnet-icma-kıyas ve hükümler ile mükellefin fiilleri ele alınmıştır.

Sava Paşa "Nazari: Malumatın Esasları" başlığı altında anlatılan, varlıklarla (mevcudat) ilgili felsefi-kelami bilgilerin tümünün, hacası Kütahyalı Nuri Efendi'nin Hanefi kelam kitaplarından istihraç ettiği bilgilere dayalı olduğunu belirtmiştir. [3]

Sava Paşa felsefi tartışmalar ve hukuk ilkelerini sistemli şekilde kaleme almış ve İslâm hukukunu bir bütün olarak araştırmıştır. Ayrıca ders kitabı mahiyetinde olan kitabı Fransızca yazmış olması takdire şayandır. Arapça dahi kaleme alınan eserlerde İslâm hukuku usulüne dair çalışmalar nakıs kalırken Fransızca yazılan bu eser batı dünyasında oldukça ses getirmiştir. Hukuk öğrencileri için oldukça mühim başvuru kaynağı olmuştur. Avukatlık yapmak isteyenlerin bu bilgilere zaruri başvurmaları gerektiğini söyler Sava Paşa. [4]

"İslam hukuku mabedinin kapısını açacak olan anahtar, hukuk nazariyatıdır. İlk önce öğrenilmesi lazım gelen hukuk nazariyatı bilinmeden, kanun metinlerinin öğretilmesi talebeyi, memba ve esbabı öğretilmeden uzun uzun kanun maddelerini ezberlemeye mahkum etmektir. Kanun tatbikatını, hukuk nazariyatını bilmeyen ellere tevdi etmek, adalet kudretini makineleştirmek ve işgal ettiği mevkiden indirerek alelade bir işçinin eline tevdi etmek suretiyle, bu asil hüküm ve hakim mesleğini cehlin koynuna atmak demektir. " [5]

Sava Paşa'yı böylesi bir esere yazmaya sevkeden sebepler arasında elbette döneminin siyasi ve hukuki boyutları olmuştur. Osmanlı devletinin dağılma sürecinde yaşanan her cephede kaybediş ve batının Osmanlı devleti için olumsuz yaklaşımı Sava Paşa için bu kitabı yazmaya sevkediş olmuştur. İslâm hukukunun batı tarafından bilinmesini ve irdelenmesini isteyen paşa evrensel ilkeler içeren İslâm hukuk usulunun tamamlayıcı tarafının görülmesini istemiştir.

"Mütemeddin memleketler lüzumsuz yere, vicdanlarını kaybetmek pahasına, Müslüman ruhunu aşağı görmek suretiyle kinle doldurmaktan tevakki etmelidirler. Zihinlerin böyle vahim bir hale getirilmesine niçin müsaade edilmeli? Böyle bir halin en arneli ve basit ilacı, kezalık Avrupa medeniyetinin girmek istediği Asya ve Afrika kıtalarında istikbalde de böyle vahim bir hali önlemenin yegane tedbiri, Müslümanlara kabul ettirilmek istenilen Avrupa kanunlarının İslamileştirilmesinden ibarettir. " [6] Böylece Sava Paşa, bu kitabı yazarken, İslam hukukunun daha kolay ve daha yararlı bir şekilde öğretilmesini amaçladığı gibi, Batılıların sömürgeleri altında bulunan İslam toplumlarını daha kolay idare edilebilmeleri ve genel olarak Müslümanların Batı medeniyetine yaklaştılabilmeleri için İslam hukukunun ve bu çerçevede İslam hukuk nazariyatının (usul-i fıkıh) bilinmesine ihtiyaç olduğunu ve kendisinin bu ihtiyacı karşılamak gibi pragmatik bir amaçla işbu eseri yazdığını açık bir şekilde ifade etmektedir. [7]

Sava Paşa hem bu hem de Le Droit Musulman Explique adlı eserini yazarken, gücüyettiği kadar İslam hukukunu "doğru dürüst olarak" aksettirmeye çalışacağını söyler. [8]

RUM ASILLI BİR HRİSTİYAN OLMASI SEBEBİYLE TARAFLI OLMADIĞINA DAİR İZAH

İslam dini ve hukuku hakkında taraflı davranabileceği endişelerine karşı açıkça şunları söylemektedir: "Bu, bize karşı bir haksızlık olacağı gibi, tamamıyla dini ve siyasi mülahazalara yer vermeyen mesaimize de b1taraflıkla telifi kabil olmayan bir hüküm olmuş olur. Bizce, bütün dinler hürmete layıktır ve biz, hem-nevimizi, itikat ve dinleri ne olursa olsun, aynı şekilde severiz. Bunu, bütün hayatımız, ispata kafi bulunmakla iftihar duymaktayız. Bütün tecrübemiz dini politikaya karıştırmanın fena bir siyaset olduğunu bize göstermiştir. Biz bir Hristiyan'ız. Fakat öyle bir Hristiyan ki, bütün insanları seven ve herkese karşı adil olmak isteyen bir Hristiyan. İşte bu esas prensipdir ki, bir Hristiyan olarak Hazreti Muhammed'in Kanunu'nu tetkik ediyoruz. Bu tetk1katımızda mutlaka b1tatafi, azim bir hürmet ve yılmaz bir adalet hissiyle hareket edeceğimize kani bulunmaktayız." [9]

Sava Paşa tarafsız şekilde kaleme aldığını tekrar tekrar dile getirmiş ve Hristiyan olmasının İslam hukukunun usulüne gölge düşürmediğini ispata çalışmıştır.

"Mesaimizde maksadı izah için büyük bir samimiyet, hükümlerimizde bitaraf kalmak için tam bir ciddiyet göstermeye çalıştık. Kendimiz bir Hristiyan olmakla beraber, hüsnü niyetimizden şüpheye düşürecek yanlışlıkları izaleye ve böylelikle üzerinde çalıştığımız mevzuun tam kıymetini tebarüz ettirmeye azami bir itina göstermiş bulunmaktayız. Bir kere daha söylemiş olduğumuz veçhile biz, bütün dinlere hürmetkar bulunmaktayız. Aynı zamanda, sekenesi muhtelif dinlere mensup bulunan memleketlerde, muhtelif dinlere mensup kimseler arasındaki ahengi ve binnetice içtimai nizarnı temin edecek yegane çarenin, yekdiğerine karşı mutlak bir hürmetin mevcudiyeti olduğuna kani bulunmaktayız. Karşılıklı hürmetledir ki, herkesin kendisine has vicdanı kanaati, hayat hakkına kavuşmuş olur. Aynı hükümetin idaresi altında yaşayan muhtelif dinlere mensup kimseler arasındaki huzur, payidar olabilmek için, temelini dinden alan esaslara dayanmalıdır. Menafi ihtilaflarını, gayrin hakkına taarruzları ve bunların neticeleri olarak vücut bulacak fenalıkları mene kadir yegane kuvvet, Allah'ın emirlerinde mevcut bulunmaktadır." [10]

Sava Paşa'nın eseri incelendiğinde kasti yapılmış yanlışların olmadığı, saygılı ve tarafsız şekilde kaleme alındığı ve her hangi bir siyasi yahut dini tahriflerin yapılmadığı görülmektedir. Harfi hatalar yahut ufak çaplı yanlışlar olmuşsa da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kitaba eklenen dipnotlarla düzeltilmiştir. [11]

USUL-İ FIKHİN YERİ VE ÖNEMİ

İslam medeniyetinde hukukun nazariye kısmına (usul) büyük bir önem verildiğini, bu alanın daima hukuk eğitiminin anahtarı olarak kabul edildiğini ve bu ilme sahip kişilere de ulema sınıfı ve ilim unsurunun birer "mümessili" sıfatıyla bakıldığını anlatan Sava Paşa, Osmanlılar döneminde hukukun bu kısmında Molla Hüsrev gibi gerçekten yetkin kişiler yetiştirdiğini, ancak bir asırdan beri hukuk nazariyatı tetkiklerinin ihmale uğradığını ve gitgide "metruk" bir hale sokulduğunu, bugün artık medreselerde hukuk nazariyatının hukukta tatbik edilecek şekilde okutulmadığını veya yetersiz eğitim yapıldığını belirtir. [12] "Medeniyet ilerledikçe, hiç malum bulunmayan bir takım hadiseler vücuda gelmektedir. Bütün bu hadise ve fiilleri, Allah'ın idaresine ve Resulünün arzusuna uygun bulunduğunu ispat ederek, Müslüman heyet-i içtimaiyesine kabul ettirmek ancak, usul-i fikhî iyi bir surette tetkik etmekle imkan sahasına girecektir. " [13]

Paşa usul-i fikhin kanun koyucu sınırlar olduğunu ve bunun beşer için en doğru usul olduğunu söylemektedir.

Sava Paşa'nın İslam hukukunun tarihsel süreci, kaynakları ve doktrini hakkındaki görüşlerini topladığı bu eserinde İslâm Hukuku Nazariyatına dair tüm uğraş ve bilgisini ifade ettiğini görmekteyiz. Paşa eserinin önsözünde Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm dini hakkında görüşlerini belirtmekte, Yahudiliğin (Musevilik), İsrail cemiyetini baştan aşağı tadile uğrattığını; bu dinin, tekvin ve ilahiyata dair meselelerden başka, siyasi ve medeni kaideleri içeren ve bütün toplumsal münasebetleri düzenleyen bir kanun (Tevrat) vaz ettiğini söyleyen Sava Paşa, onun zamanını tamamladığına dair iddiaların ise kendisine "mülayim" gelmediğini ileri sürmüştür. [14] Hristiyanlığın, kendisinden önce gelen Musevilikten farklı olduğunu, Hz. İsa'nın, kendisinden önce beşer vicdanını idare etmekle görevli olanlardan çok daha yüksek bir şekilde ahlaki ilkeleri teyit ettiğini, ancak onun kendi zamanında mevcut olan kanunları tadil etmediğini anlatan Sava Paşa, Hz. İsa zamanında mevcut bulunan Roma ve İsrail hukuklarının Hristiyanlıktan, 'sadece cemiyet içerisine yayılan yeni bir dinin yapması lazım gelen tesir derecesinde' etkilenebildiklerini, buna karşı Roma hukukunun, İncil'in vazettiği büyük ahlaki prensiplerden ne derece yararlandığı ve bu yararlanma dolayısıyla da kendisinden önceki hukuki kurumların ne derece üzerine çıktığının inkar edilemez hakikatlerden olduğunu söylemiştir. Ayrıca, Sava Paşa, İslam'ın doğuşu sırasında geçerli olan Bizans medeniyetinin de tamamıyla Hristiyan! bir medeniyet olduğunu sözlerine ilave etmiştir. [15]

Sava Paşa İslam dininin evrensel bir sistemi tesis etmekle sorumlu bir hukuk sistemi ilan ettiğini, insanlığın dünya ve ahiret mutluluğuna erişmek için Allah'ın bizzat vaat ettiğini söylemektedir. Bu sebeple İslam hukukunun dinler üstü olduğunu, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi kısır bir sistem getirmediğini söyler. Ve bu dinin

vahye dayanan bir din olduğunu kaynağının Allah olduğunu söyleyerek, tabiat kanunları ile eş değer tutulamayacağını ifade etmektedir. İslâmiyetin haşin ve ibtidai bir kanun şeklinde görülemeyeceğini bunun büyük bir haksızlık olduğunu, aksine adaletten şaşmayan bir sistem getirdiğini belirtmektedir. Bu usulün ataletten uzak ilerlemeci bir usul olduğunu, ilahi hitabın bunu emrettiğini söyleyerek İslam hukuku nazariyatının beşer üstü olduğunu söyler.

İSLAM HUKUK TARİHİ

Sava Paşa İslam hukuk tarihini beş bölüme ayırır.

- 1.Hz. Peygamber ile başlayan ve Hz. Muhammed (s.a.v.) 'in yaşamı boyunca devam eden süreç.
2. Dört Halife dönemi
3. Emeniler dönemi
4. Abbasiler dönemi
5. Mezhep sahibi imamlardan günümüze kadar geçen dönem

Sava Paşa Hz. Peygamber ve dört halife dönemi için oldukça saygılı ve olumlu ifadeler kullanarak izahta bulunmuş ancak Emeviler dönemi kabul ettiği İslam hukukunun 3. Bölümünde Muaviye' yi istisna tutmuştur. Muaviye için kalbinde fesat olduğunu ve soyundaki çirkin emellere engel olmamasını sert bir şekilde eleştirmiştir. 4. Dönem kabul ettiği Abbasilerde dört mezhep imamı ve talebelerinin hukuki hükümlerine yer verir. Ancak paşa hususi olarak Hanefi mezhebi kurucusu İmam Azam Ebu Hanife'nin hukukşinaslığına değinmiş ve önem atfetmekte nakıs bırakmamıştır.

Hz. Peygamber'in vahye dayalı bir kanun ile büyük bir imparatorluk kurduğunu ve bu imparatorluğun Asya ve Afrika'da hızla yayıldığını söyleyen Sava Paşa, Suriye'yi merkez edinen Emevi hanedanının bir asır kadar hüküm sürmekle beraber, bu bölgede meri olan Suriye kanunlarını İslamileştiremediğini ve söz konusu eski kanunun yürürlükte kalmasına müsaade ettiğini, daha sonra gelen Abbasi hanedanının ise, "iktidara geçmek hususundaki zaferini, kanunlarını İslamileştirmek vaadine medyun" olduğunu, ancak onun da karşılaştığı çeşitli güçlükler sebebiyle bu işi beceremediğini anlatmaktadır.

Paşa mezhep imamları içinde özellikle İ. Azam Ebu Hanife için övgüler serdetmiştir. İmamın değişen tarih şartlarına rağmen hükümlerine ve hukuk metodolojisine hayranlığını dile getirmiş. Sava Paşa, İmamı Azam Ebu Hanife'yi diğer hukukçu ve mezhep imamlarından ayırt eden özelliklerini ise şöyle anlatmaktadır: "Bizim tetkikatımıza göre ise, İmamı Azam 'ı diğer müctehitlerden tefrik eden en büyük hassa, delil intihabındaki ciddiyetidir. Muhasımları filvaki İmamı Azam' ın halletmiş olduğu aynı bir meselenin halli için, münhasıran delaît-i şeriyeye istinat etmiş iseler de, hadiseye tetabuku noktasından bir tamamîyet gösterememişlerdir. Halbu ki Ebu Hanife'nin, müşabih vakayide dahi tatbiki idrak-i beşerin kabul edemeyeceği bir delili irat ettiği gösterilemez. Talebelerine daima, her meseledeki şekl-i hallin ve o şekl-i halden İstihraç olunacak hükmün, vicdan-ı beşerce tasvip edilmesini gerektirecek bir derecede mukni olmasını talim etmiştir. İmam Azam büyük bir filozof, mehib bir mantıkçı idi. Muhasımını ilzam etmek, talebesini irşat eylemek istediği zamanlar, daima Sokrat' ın takip ettiği usule başvurur, muhababını bizzat kendi fikirleriyle tenakuza düşürürdü. " [16]

Paşa İmamın döneminde İslam hukukuna girmeyen konularda dahi içtihadını konuşturduğunu ve çözdüğünü söyleyerek "onun mezar taşına, 'Hayatını hakikate vakfetmiş (vitam impendere vero)' ibaresi yazılsa becadır" demiştir. [17]

Sava Paşa bu dönemdeki hukuki inesaiyi,1. Kuran tefsiri, 2. Hz. Peygamberin hadislerinin toplanması, 3. Fetvaların toplanması, 4. Hukuk nazariyatına dair eserlerin yazılması, 5. Hukuk tatbikatına (füru) ait kitapların yazılması şeklinde beş ana başlık altında incelemiştir. [18]

Paşa İslam hukukunun ana kaynağının Kur'an sonra Sünnet olduğunu söyler, Allah'ın kelamının Kuran'da saklı olduğunu söylemiştir. Üçüncü kaynak ise icma diyerek icmanın Hz. Peygamber ve halifelerin eseri olduğunu ancak en çok Hz. Ömer'in gerçek bir teşriî nitelik kazandırdığını, pek çok hakikatin tecellisine sebep olduğunu dile getirir. Dördüncü olarak da kıyası izah ederek, bu dört delilin dışında kalan ikinci derece delilleri ise "mülhak deliller" başlığında incelemiştir. Bu ana dört delilin önemine vurgu yapan paşa kitabında bu dört delile dayanmayan hükümlerin İslam Hukukunda yer bulamayacağını söyler.

İslam hukukunun batılı aydın ve hukukçular tarafından gerektiği şekilde tanınmadığını, anlaşılmadığını İslam hukukunun özellikle sosyal yaşamı baz alan hükümlerden oluşmakta olduğunu söyler.

İslam hukukunun beşerilik kısmına da değinen paşa, içtihat meselesinin tam olarak bu beşerilik kazandıran yanı olduğunu ifade eder. Şeri ve akli deliller ile salahiyyetli kimselerin içtihat ile çözüm getirdiklerini söylemiştir.

Sava Paşa İslam medeniyetinin ayırt edici özelliği olarak bizzat zekatı incelemiş ve birinci cildin sonunda bu meseleye değinmiştir. [19] Kerim Sadi, fakirlikle mücadele konusunda zekata verdiği önem sebebiyle, Sava Paşa'yı Osmanlılar döneminde sosyalizm fikrini savunan aydınlardan biri olarak kabul etmiştir. [20]

SONUÇ

Sava Paşa, adı geçen bu eserinde, ırki ve dini taassuptan uzak bir şekilde, İslam hukuk nazariyatını incelemeyi taahhüt etmiştir. Şahsının Hristiyan olması nedeniyle taraflı olabileceği zannına karşı kitabında saygı ve adaletten şaşmayacağını tüm tarafsızlığı ile kaleme aldığını ifade etmektedir.

Eserinin Fransızca yazılmış olması entelektüel tarafı tartışmasız kendisini göstermektedir. Batıda oldukça ses getiren eser Cemalettin Afgani gibi modern dönem alimlerinin de tebriğini kazanmıştır. Eserin hem geleneksel hem modern tarafının olması kuşkusuz her iki yönlü olduğunu ortaya koymaktadır. Geniş bir kümeye ulaşmak isteyen paşa 3 yıl İslam hukuku çalışarak İslam hukuk nazariyesini öğrenmiştir. Paşa batıya fıkıhın teori ve pratiğinin yeni bir tarzda sunulması girişiminde bulunmak istemiş ancak bu kanun ve hükümleri İslam hukuk nazariyesi penceresinden elde edince teorik akıl ile yetkin bir şekilde tahsil ederek tasarrufta bulunmuştur.

İslam kültürüne ciddi katkılar yapan birçok gayrimüslim bilgin çıkmışsa da, böylesine empatik bir şekilde İslami dünya görüşünün dayandığı bir disiplini modern çağa tercüme edebilen Sava Paşa gibi bir figür bildiğimiz kadarıyla çıkmamıştır. Sava Paşa da gerek İslam, gerekse de Hristiyan hakimiyeti altında yaşayan milli ve zimmi, müslim ve gayrimüslim tebaayı birbirine bağlayacak bir tabii hukuk teorisi olarak fıkıh usulünü yeniden sunmuştur.

Paşanın hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamakta ancak devlet salnamelerindeki tarihlerden anlaşılmaktadır ki uzun bir süre devlet sektöründe üst düzey görevlerde yer almıştır. Ömrünün sonlarında Paris'e yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

Usul-i fıkıh alanında bilhassa Avrupa kamuoyuna hitap edecek bir eser vermeye niyetlenen Sava Paşa yıllarını İslam hukukunu doğru öğrenmeye vakfetmiş ve İslam fıkıhı usulunun hüküm çıkarmada şart olduğunu anlatmıştır. Bunun için de kendisine yakın hissettiği İmam Azam Ebu Hanife'yi incelemiş ve zor zamanlarda içtihad eden bu alimi takdir ettiğini her ortamda dile getirmiştir. Hanefi mezhebinin kurucusu ve devam ettirici öğrencilerinin içtihad ile hüküm vermeye devam etmelerini insanlığın her zaman ve her coğrafya için lüzumunu anlatırken İslam'ın dört temel delilinin baz alınması gerektiğini eserinde anlatmıştır.

İlk önce öğrenilmesi lazım gelen hukuk nazariyatıdır demektedir. İslam medeniyetinde hukukun nazariye kısmına (usul) büyük bir önem verildiğini, bu alanın daima hukuk eğitiminin anahtarı olarak kabul edildiğini ve bu ilme sahip kişilere de ulema sınıfı ve ilim unsurunun birer "mümessili" sıfatıyla bakıldığını anlatan Sava Paşa, Osmanlılar döneminde hukukun bu kısmında Molla Hüsrev gibi gerçekten yetkin kişiler yetiştiğini, ancak bir asırdan beri hukuk nazariyatı tetkiklerinin ihmale uğradığını ve gitgide "metruk" bir hale sokulduğunu, bugün artık medreselerde hukuk nazariyatının hukukta tatbik edilecek şekilde okutulmadığını veya yetersiz eğitim

yapıldığını belirtir.İslam hukukunun batılı aydın ve hukukçular tarafından gerektiği şekilde tanınmadığını, anlaşılmadığını İslam hukukunun özellikle sosyal yaşamı baz alan hükümlerden oluşmakta olduğunu söylemektedir.

Çağın sağlıklı hukuk metodolojisine ihtiyacı olduğunu düşünen Sava Paşa öbatıyı tarafsızlığa davet ederek Allah'ın kelamı olan Kuran'da fıkıh ve usulunun gerçevesinin çizildiğini bunun ise evrensel olduğunu ifade ederek İslam Hukuk metodolojisinin hakkını teslim etmektedir. İslam hukukunun beşerilik kısmına da değinen paşa, içtihat meselesinin tam olarak bu beşerilik kazandıran yanı olduğunu ifade eder. Şeri ve akli deliller ile salahiyyetli kimselerin içtihat ile çözüm getirdiklerini söylemiştir.

Gayri müslim bir hukukçunun nazarıyla öğrenilen usul-i fıkıh ve İslam Hukuku yine dönemin batı dili olan Fransızca ile kaleme alınmıştır. O yüzyılda büyük ses getirmiş ve batının Roma hukukuna karşı İslam hukuku tanıtılmıştır. Usul ve şartlarından uzun uzun bahseden Sava Paşa' nın eseri Diyanet İşleri Başkanlığınca basılmış ve ufak harf ve kelime yanlışları da dipnotlarda düzeltilmiştir.

[1] Sava Paşa, İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd, I, VI (mütercimiii ifadesi).

[2] Sava Paşa, a.g.e., 1, 117.

[3] Sava Paşa. a.g.e., I, 129

[4] Sava Paşa, a.g.e., ı, 13.

[5] sava Paşa, a.g.e., ı, 14.

[6] Sava Paşa, a.g.e., II, 6.

[7] Pof. Dr. Ferhat Koca, Osmanlılar Döneminde Gayr-i Müslim Bir İslam Hukukçusu: Sava Paşa, Hayatı, Eserleri ve İslam Hukukuna dair görüşleri, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6, 2005, s.93-114.

[8] Sava Paşa, a.g.e., II, 9.

[9] Sava Paşa, a.g.e., ı, 13.

[10] Sava Paşa, a.g.e., II, 6-7.

[11] Bu maddi hatalar, Diyanet işleri Başkanlığı tarafından eserin birinci cildi sonuna konulan dipnotlarda düzeltilmiştir. Bk. Sava Paşa, a.g.e., ı, 233-237; ayrıca bk. II, 350.

[12] Sava Paşa, a.g.e., ı, 16.

[13] Sava Paşa, a.g.e., II, 354.

[14] Sava Paşa, a.g.e., ı, 4.

[15] sava Paşa, a.g.e., ı, 4-5.

[16] Sava Paşa, a.g.e., ı, 85-86.

[17] Sava Paşa, a.g.e., 1, 112.

[18] Sava Paşa, a.g.e., I, 108.

[19] Sava Paşa, a.g.e., I, 223-224.

[20] Kerim Sadi, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı, s. 113-117.